

УДК 78.01

DOI <https://doi.org/10.31723/2524-0447-2023-36-1-15>**Хуан Шаобо**

ORCID: 0000-0002-5131-9842

аспірант кафедри історії музики та музичної етнографії
Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової
515336178@qq.com

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОГО СТИЛЮ ЯК АКТУАЛЬНИЙ ПРЕДМЕТ СУЧАСНОГО МУЗИКОЗНАВЧОГО ВИВЧЕННЯ

Мета роботи — розглянути проблеми національного стилю як актуального предмету сучасного музикознавчого вивчення, з урахуванням історичної логіки та системних властивостей процесу загального стилеутворення у музиці. **Методологія дослідження** базується на поєднанні історіографічного, естетико-культурологічного, історичного, жанрово-стильового, музикознавчого аналітичного та семантичного підходів, які утворюють цілісне методологічне підґрунтя даної роботи. **Наукова новизна** полягає у вивченні національного стилю як важливої якості музичної поетики з посиленням уваги до контекстуальних факторів формування національно-стильової парадигми музичної культури. **Висновки.** Виявлення перехідних властивостей культури пояснює необхідність розгляду національного стилю в контексті культури, водночас саме вони вказують на постійну актуальність питань про традицію. Категорія традиції може трактуватися як певна умова діалогічної взаємодії національно-стильових факторів з одного боку, з іншого — як особливий соціокультурний контекст, який діє як свого роду межа, яка зберігає цілісність існування самої традиції. Завдяки цьому принципу відкривається рух до універсальної культурної моделі стилю і водночас до таких засобів її варіативності, які притаманні саме цій конкретній національній культурі.

Вивчення проблеми національного стилю з позиції виявлення у ньому комплексу художньо-семантичних ознак, які є свідцтвом про належність їх до того чи іншого типу національної культурної традиції, надає можливість виявлять, з одного боку, — комплекс конкретних художньо-композиційних параметрів та музично-мовних прийомів, з іншого — осягнути національно-стильові ознаки як узагальнюючий принцип у його самому розширеному значенні, як головний творчий стимул у сучасному музичному мистецтві.

Ключові слова: національний стиль в музиці, стиль, музична семантика, стиль культури, музична культура, національно-стильові принципи композиторського мислення, жанрово-стильовий канон.

Huang Shaobo, Applicant at the Department of Music History and Musical Ethnography of the Odesa National A. V. Nezhdanova Academy of Music

The problem of national style as a current subject of modern music study

The purpose of the work is to consider the problems of the national style as an actual subject of modern musicological study, taking into account the historical logic and systemic properties of the process of general style formation in music. The research methodology is based on a combination of historiographical, aesthetic-cultural, historical, genre-stylistic, musicological analytical and semantic approaches, which form a coherent methodological foundation of this work. The scientific novelty consists in the study of the national style as an important quality of musical poetics with increased attention to the contextual factors of the formation of the national-style paradigm of musical culture. Conclusions. The identification of transitional properties of culture explains the need to consider the national style in the context of culture, while at the same time they indicate the constant relevance of questions about tradition. The category of tradition can be interpreted as a certain condition of the dialogic interaction of national-style factors on the one hand, on the other – as a special socio-cultural context that acts as a kind of border that preserves the integrity of the existence of the tradition itself. Thanks to this principle, the movement towards a universal cultural model of style and, at the same time, towards such means of its variability, which are specific to this particular national culture, is opened.

The study of the problem of national style from the point of view of identifying in it a complex of artistic and semantic features, which are evidence of their belonging to one or another type of national cultural tradition, provides an opportunity to reveal, on the one hand, a complex of specific artistic and compositional parameters and musical and linguistic techniques, on the other hand, to grasp the national style features as a generalizing principle in its most extended meaning, as the main creative stimulus in modern musical art.

Key words: national style in music, style, musical semantics, cultural style, musical culture, national-style principles of composer thinking, genre-style canon.

Актуальність теми роботи зумовлена тим, що проблема стилю в музиці є однією з тих небагатьох проблем, які завжди є надзвичайно важливими при будь-якому ракурсі дослідження того чи іншого музично-історичного явища, і, водночас, однаково стосуються і музикознавців, і виконавців. Головною її особливістю є те, що саме проблема стилю відображує найважливіші сторони відносин людини та створеної ним культури – причетність і від'єднаність, відповідальність

за те, що відбувається у світі і, навпаки, відповідальність за свою єдину долю як за виконання загального завдання смислової реалізації людини. Проблема національного стилю в музиці зумовлює вивчення даного явища у його еволюційному ракурсі – від фольклорних та етнічних витоків, з обов'язковою увагою до соціально-історичних умов – до сьогодення. Треба відмітити, що вивчення національного стилю в музиці дуже часто відбувається з особливою увагою до музичної мови вивчаемого твору, що є достатньо розповсюдженим та апробованим підходом.

Даний підхід передбачає музикознавче аналітичне вивчення комплексу музично-виразових прийомів та композиційних засобів, що мають фольклорне походження та міцний зв'язок з певним типом народної культури. Означений ракурс вивчення дає можливість прослідкувати етапи формування професійного композиторського мистецтва та його зв'язок з фольклорними джерелами, що є надзвичайно важливим та значущим, але не вичерпує всієї повноти проблеми національного стилю в музиці.

Мета роботи – розглянути проблеми національного стилю як актуального предмету сучасного музикознавчого вивчення, з урахуванням історичної логіки та системних властивостей процесу загального стилютворення у музиці. **Методологія дослідження** базується на поєднанні історіографічного, естетико-культурологічного, історичного, жанрово-стильового, музикознавчого аналітичного та семантичного підходів, які утворюють цілісне методологічне підґрунтя даної роботи.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з ХХ століття, процес вивчення, опрацювання та «нового життя» фольклорних засобів отримує суттєвого оновлення та осмислення. Дослідження національно-стильових параметрів у творчості конкретного композитора (або цілої школи) починається з розгляду загально-соціальних ідей та їх втілення у національних жанрових формах, що не тільки не скасовує інтересу до мовної сфери, навпаки, дозволяє помітити її нові доданки, функціональні особливості у разі «підйому» національної свідомості у загальній смисловий простір культури.

Звичайно, поруч з цими узагальненими дослідницькими позиціями, не втрачає актуальності необхідність аналітичного вивчення особливих аспектів існування фольклорної, народної традиції, з посиленням уваги до характерної усної традиції

інтонування, у тому числі з висвітленням унікальних сонорних звучностей, тембрових сполучень та метро-ритмічних звучань. Цей комплексний підхід надає можливість виявити не тільки інтонаційну структурну основу фольклорної традиції, а й враховувати її живу, рухливу природу, що у кожній історичній епосі знаходить своє актуальне стильове прочитання.

У музикознавчих роботах неодноразово зазначалося, що «у визначеннях стилів воєдино зливаються теоретичні уявлення про саме мистецтво і про філософію, світовідчуття, естетику певного часу, про специфічно художнє вираження останніх у матерії мистецтва, у творах, текстах, мові та про саму історичну епоху в цілому» [5, с. 58]. Співіснування та взаємопроникнення стилю та живого життєвого та культурного досвіду відбувається, в тому числі, й за допомогою жанру.

Найбільш плідним та продуктивним підходом до вивчення явища стилю є історичний підхід у зв'язку з можливістю розкрити питань про історичні шляхи формування та подальшу еволюцію різних стильових напрямків, а також розкривати питання, пов'язані із зміною одного стильового явища іншим, про можливість стильової суміжності та стильової поліфонічності, і, звичайно, саме історичний підхід є вкрай необхідним у питаннях про національний стиль. Загальнокультурний художній контекст завжди формує та позначає ті естетичні тенденції, які знаходять своє втілення та продовжують свій розвиток у галузі музичного мистецтва, у тому числі мають великий вплив на розвиток саме національно-стильових пріоритетів музичної культури [1]. Дані тенденції стають предметом постійного зацікавлення з боку музикознавчої думки, у тому числі вітчизняної, представленого роботами М. Черкашиної-Губаренко, О. Самойленко, С. Тишка, в роботах яких розгляд стилю відбувається в тому числі у контексті жанрової системи музики, тобто у тісному зв'язку з категорією жанру.

З позиції музично-історичного знання поняття про стиль розширюється до меж жанрової обумовленості музичних феноменів, насамперед до меж жанру як типового змісту, сенсу, певного стійкого способу зв'язку звучання та значення (цей спосіб можна розглядати як вихідний матеріал музики, який зумовлює її художньо- мовні властивості) [2].

Розглядаючи проблему стилю, стилеутворення та їх природу, неможливо не відзначити значення декількох фундаментальних музикознавчих досліджень, серед яких слід виділити

роботи С. Скребкова, який вважав стиль найвищим різдовидом художньої єдності та запропонував у своїх роботах типологію епохальних стилів як ступенів історії [7]. Є. Назайкінський продовжує думки С. Скребкова, та вказує, що стиль, який не знайшов конкретного «плану висловлювання», тобто не виражений у чітко окреслених параметрах, нібито, не має існувати як стиль. Але, на думку автора, «не менш важливо і те, що стоїть за цим планом, яким є зміст стилю, яким є, висловлюючись філософською мовою, його суб'єкт... Цей «суб'єкт» співвідноситься з творчою особистістю як загальне та абстрактне з одиничним та конкретним» [5, с. 60–61].

Окрім означених вище розмірковувань стосовно категорії стилю та його тлумачення, все ж таки остаточне визначення стилю без можливості його подальшого вдосконалення на є можливим. Це пояснюється тим, що, з одного боку, стиль є складним багаторівневим явищем, з іншого – він має іманентну природу, що виявляє його парадоксальну сутність, а саме – зверненість до того що знаходиться за межами його як явища, інакше кажучи постійний рух у бік розімкненості та метафізичної глибини; з іншого боку – обмеженість ззовні людиною, періодом історії, часу, етносом, регіоном, методом, прийомом.

Разом з тим, необхідно також відмітити, що питання як про стильові, так і про жанрові смислові параметри музичного твору неодмінно актуалізують питання, які пов'язані з параметрами художньої цілісності музики, що у свою чергу вказує на значення специфічно музичних факторів узагальнення, типізації та відокремлення музично-виразних прийомів. Крім того, до сьогодні залишається недостатньо розробленим питання про взаємодію стилю та жанру: у більшості випадків він зводиться до розмежування функцій названих явищ та вказівок на найбільш загальні шляхи їх взаємовпливу.

Як свідчать розробки багатьох музикознавців, вивчаючих проблему співвідношення жанру та стилю, найбільш поширеним та розповсюдженим є погляд на жанрову систему, що складається з первинних та вторинних жанрів (повсякденно-прикладні анонімні та художньо-образні авторські), але саме теорія стилю залишається за межами їх дослідної уваги та послідовна жанрово-історичну спадкоємність у виникненні стильових факторів лишається без достатнього вирішення. Спроба наукового узагальнення із зазначенням необхідних

для музичного стилю параметрів зроблена у роботі Ван Те [2], який зазначав, що стилю притаманна, по-перше – «звукова цілісність музичного явища, що обумовлена відповідністю плану змісту (жанрово-семантичного та структурно-композиційного) та плану вираження (безпосередньої даності тексту); по-друге, смислова цілісність інтонаційного звукового матеріалу, що обумовлюється взаємоперехідністю образу та прийому, часу та простору; по-третє, відповідність смислових установок та звуко-виразних прийомів, яка може набувати знакової стійкості, отже, відтворюватись та інтерпретуватися» [2, с. 18–19].

Отже, шлях історичного розвитку та набуття тим самим особливого досвіду через безпосередній діалог з багатьма явищами художньої культури, дає можливість дійти до висновку що жанр і стиль виникають і розвиваються одночасно, але на перших етапах стильові кордони цілком визначаються жанровими, тобто майже є ними самими.

Система загальних уявлень та принципів світосприйняття у поєднанні з історизмом свідомості спрямовані на постійний діалог з віддаленим досвідом та історичним минулим, а «діалог стає дієвим і живим лише тоді, коли він відбувається на рівні особистісному, індивідуальному, то тут і виникає життєво важлива для культури і мистецтва естетико-теоретична проблема співвіднесення категорій стилю та індивідуальності та відповідно – історичного стилю та стилю авторського, індивідуального» [5, с. 59]. Але, як зазначає Є. Назайкінський, значна складність при дослідженні історичного стилю виявляється у зв'язку з питанням про «генетичну детермінанту», і якщо розглядається стиль конкретного композитора, то очевидним стає що детермінатною у такому випадку є особистість, індивідуальність, особливий комплекс індивідуалізованих рис, які реалізуються на музично-мовному рівні. Значно складнішою стає ситуація, коли мова йде ракурс вивчення явища стилю у зв'язку з проблемою національного.

Національний стиль, як його визначає С. Тишко, є «корекцією індивідуального та історичного стилів в умовах даної національної культури та в процесах адаптації та генерації стильових ознак, заснована на системі відбору, накопичення та синтезу стійких ознак, заснована на системі відбору, накопичення та синтезу стійких ознак фольклорної та професійної музики народу, а також асиміляція елементів інонаціональних

музичних культур, що фіксує перехід явищ національного менталітету та національної духовної культури до конкретної системи засобів музичної виразності» [8, с. 7–8]. В опері, як вказує автор, можлива значно більші можливості стелеутворення у зв'язку з синтетичною природою жанру, який мав більшу свободу «чим інші музичні жанри у зв'язку зі своєю спрямованістю в побут, в історію, в приватне життя — у всьому різноманітті часів, обставин, місць дії, характерів, соціальних статусів тощо, зумовлених літературно-драматичною основою, сюжетом» [8, с. 8].

Прояв національного у мистецтві завжди є відображенням духовних процесів у конкретному етнічному суспільстві, що виникає на основі індивідуальної системи мислення нації-народу, яка перебуває у постійній залежності та взаємозв'язку із системою людського мислення. Відносна стабілізація національних форм мислення спостерігається за відокремлення національних форм життя. Тому саме у періоди формування стійких державних формувань стабілізуються національні форми мислення, що супроводжуються становленням національних шкіл, класичного мистецтва та літератури; такі періоди характеризуються формуванням національних стилів.

Досліджуючи проблему мистецтва та етносу, Л. Гумільов дуже поетично зауважив, що конкретні взірці мистецтва — це «кристали в етносі, що остигають після його вибухового виникнення. За ними етнолог судить про характер первісного напруження пристрастей..., який став початком процесу етногенезу. І тут набирає чинності закон зворотний зв'язок: пам'ятники дають уявлення про історію народу, а вже відома, нехай загалом, історія допомагає розібратися в значенні пам'яток, що заново відкриваються» [3, с. 41]. Тому ті унікальні ознаки національного стилю в музичному мистецтві містять в собі інформацію не тільки про особистість митця, а ще й свідочтва про загально-історичні події, риси даної культурного осередку, й т.ін.

Якщо намагатися окреслити головні фази формування та посилення національних стильових ознак, то, по-перше, це постійний взаємообмін та взаємопроникнення фольклорних витоків, загальнокультурних аспектів, притаманних певному етносові та вже сформованих національних рис, сукупність яких стає міцним поштовхом для розвитку національної свідомості; по-друге, відтворення на рівні музично-мовних

прийомів та музично-ритмічних засобів гостро-характерних для даного етносу фольклорних елементів, які можуть стати яскравою впізнавальною ознакою національного стилю; по-третє, необхідною умовою подальшого активного розвитку національного стилю стає його постійний культурний діалог з іншими національними культурами, що дозволяє значно розширювати комплекс художніх та музично-виразових засобів; та, насамкінець, по-четверте, отримання окремими візрцями національного мистецтва загальносвітового визнання, з посиленням уваги саме до цієї національної культури та її національно-стильових ознак, у надрах якої й виникла головна інтонаційна ідея твору.

Типологія загальнолюдських ідей та проблем дозволяє шляхом порівняльного вивчення національних культур виявити ті індивідуальні відхилення від еталонних шляхів культурної семантики, які відповідатимуть національним формам мислення, що у свою чергу свідчить про те, що у специфічних рішеннях загальнокультурних та загально-соціальних проблем можна виявити національні ознаки стилю.

Для з'ясування складних принципів взаємодії та характеру відносин жанрових і стильових чинників мистецтва, які впливають на конкретні принципами побудови художньої композиції (в тому числі й музичної), виникає нагальна потреба окреслити їхнє семантичне (полісемантичне) призначення та виявляти провідні аспекти загальної культурної зумовленості художніх прийомів. Необхідність спеціального обговорення поняття про національний стиль в музиці також обумовлюється наявністю у кожному жанрово-стильовому співвідношенні різноманітних діалогічних стосунків з антиномією «минулий – сучасний».

Певним чином узгоджуючись з визначенням типу культури, поняття про стиль та засоби формування його в межах цілісної культури (або того, що може бути прийнято за культурну цілісність) сприяє поступовому послідовному розгляду еволюції культури, розкриттю певних її національних рис як символічних (символізуючих) і простежування їх можливого переходу новий – можливо, вищий – рівень творчості.

Дослідження національно-стильових установок музичної культури дозволяє доводити, що проблема національного стилю зближується із проблемою стилю культури; водночас явище «стилю культури» найбільш адекватно відбивається в музиці

через знаходження нових форм втілення національно показових якостей та яскраво характерних рис. Таким чином, дана форма дозволяє найповніше характеризувати національно-стильові установки музичної творчості як культурно-історичного явища.

Разом з тим, треба зауважити, що дуже часто у музикознавчих роботах можна спостерігати певну незбалансованість уявлень про соціокультурне та особистісне, загальне та окреме, а також про авторитет та авторство як постійно необхідні, важливі та активно діючі сили, що суттєво впливають на загальних процес стилеутворення. Хоча дана ситуація ускладнює можливість відокремлення одного історичного виміру стилю від іншого [4]. Разом з тим, треба особливо відмітити, що сьгодні музикознавча думка значною мірою визначається практикою новоєвропейської музики як особливої професійної традиції, що спирається на індивідуалізовану композиторську творчість, на феномен окремого твору. Значення особистості у композиторській творчості є зверненою до питань автономності неповторної композиції, образу людини як незалежної творчої постаті, крізь яку тільки й мають бути розглянуті ціннісні аспекти культури.

Явище, що поєднує різноспрямовані культурні процеси у єдину цілісність і є стиль культури, який завжди є результатом складної взаємодії різних факторів соціально-історичної та суб'єктивно-художньої цілісності. Ці фактори ведуть до єдиної парадигми хроносу й топосу, випадку й закономірності, які знаходять своє вираження через метафори—символи — знаки цього часу та їх текстові, у тому числі інтонаційні еквіваленти. Загальноісторичний рух музичної культури є яскравим прикладом того, що кожен з окремих етапів формування музичного мистецтва демонструє надзвичайне значення національно-стильових домінант. Нерідко одна з багатьох національно-музичних традицій, існуючих у певний історичний період, займає провідне місце і стає свого роду естетичним взірцем, еталоном, показовим прикладом, культурним патерном, який має надзвичайний вплив на інші національні школи.

Стиль епохи у цілому, та композиторське бачення як прояв авторської стильової ініціативи, зокрема — однаково мають абсолютну залежність від канону. Крім цього, через канон як вираження узагальненої сфери канонічного, відкривається взаємодія жанру та стилю на різних їх рівнях. Канон буквально є принципом повторності, водночас вказуючи на

різноманітні композиційні можливості повторності – від формування стилістичних ознак тематизму до домінування певної естетичної ідеї [6].

Як зазначалося вище, при вивченні явища національного стилю провідне значення має хронологічний, тобто лінійний історичний принцип засвоєння матеріалу, але поруч з ним слід відзначити важливість симультанного розгляду музичної культури, до якого все частіше звертаються сучасні музикознавці. Даний (симультанний) підхід дає суттєво розширює можливість оцінок історичної послідовності певних фаз розвитку національно-стильових тенденцій у музичній культурі, в тому числі як циклічних, тобто повторюваних, таких що набувають метаісторичного значення та абсолютної ціннісної суверенності.

Висновки. Виявлення перехідних властивостей культури пояснює необхідність розгляду національного стилю в контексті культури, водночас саме вони вказують на постійну актуальність питань про традицію. Категорія традиції може трактуватися як певна умова діалогічної взаємодії національно-стильових факторів з одного боку, з іншого – як особливий соціокультурний контекст, який діє як свого роду межа, яка зберігає цілісність існування самої традиції. Водночас, дані обмеження, які передбачає саме існування явища національно-культурної традиції, саме вони ж створюють умови для виходу за ці межі через можливість міжкультурного (міжетнічного) діалогу. Завдяки цьому принципу відкривається рух до універсальної культурної моделі стилю і водночас до таких засобів її варіативності, які притаманні саме цій конкретній національній культурі.

Вивчення проблеми національного стилю з позиції виявлення у ньому комплексу художньо-семантичних ознак, які є свідомством про приналежність їх до того чи іншого типу національної культурної традиції, надає можливість виявлять, з одного боку, – комплекс конкретних художньо-композиційних параметрів та музично-мовних прийомів, з іншого – осягнути національно-стильові ознаки як узагальнюючий принцип у його самому розширеному значенні, як головний творчий стимул у сучасному музичному мистецтві. Отже, національний стиль можна розглядати як цілісну багаторівневу систему художньо-творчого мислення, що демонструє постійне тяжіння до діалогічної взаємодії, перехрещення, асимілювання, та навіть протистояння між принципами

національно-музичної свідомості та усталених загальнокультурних норм музичної творчості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Антология исследований культуры: СПб.: Университетская книга, 1997. Т 1 : Интерпретация культуры. 782 с.
2. Ван Те. Явление национального стиля в контексте музыкальной поэтики оперы : дисс. ... канд. искусств. : 17.00.03. Одесская государственная музыкальная академия. Одесса, 2008. 183 с.
3. Гумилев Л. Искусство и этнос. *Декоративное искусство*, 1972, № 1. С. 36–41.
4. Коханик І. Музичний стиль як сфера комунікації композитора, виконавця, музикознавця. *Київське музикознавство*. 2017. Вип. 55. С. 70–81.
5. Назайкинский Е. Стиль и жанр в музыке. М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. 248 с.
6. Осадчая С. Явление и понятие канона как основа православной богослужебно-певческой традиции: от канонической формы к «духу творчества». *Музичне мистецтво і культура*, 2016. Вип. 22. С. 217–225.
7. Скребков С. Художественные принципы музыкальных стилей. М.: Музыка, 1973. 446 с.
8. Тышко С. Проблема национального стиля в русской опере. К.: Музинформ, 1993. 117 с.

REFERENCES

1. Anthology of cultural studies (1997). St. Petersburg: University Book, 1997. Vol. 1: Interpretation of culture. *[in Russian]*
2. Wang, Te. (2008) The phenomenon of national style in the context of the musical poetics of opera: diss. ...cand. arts : 17.00.03. Odessa State Music Academy. Odessa. *[in Russian]*
3. Gumilyov, L. (1972) Art and ethnicity. *Decorative art*. № 1. Pp. 36–41. *[in Russian]*
4. Kokhanik, I. (2017) Musical style is the sphere of communication of the composer, Viconian, and musicologist. *Kiev music studies*. Vol. 55. Pp. 70–81. *[in Ukrainian]*
5. Nazaykinsky, E. (2003) Style and genre in music. M.: Humanite. ed. VLADOS center. *[in Russian]*
6. Osadchaya, S. (2016) The phenomenon and concept of the canon as the basis of the Orthodox liturgical and singing tradition: from the canonical form to the “spirit of creativity”. *Musical art and Culture*. Vol. 22. Pp. 217–225. *[in Russian]*
7. Skrebkov, S. (1973) Artistic principles of musical styles. M.: Muzyka. *[in Russian]*
8. Tyshko S. The problem of national style in Russian opera. K.: Muzinform, 1993. 117 p. *[in Russian]*